

A VAJDASÁGI MAGYAR IRODALOM ELMÚLT ESZTENDEJE

Trianon után a déli magyarok ismerték fel legnehezebben és legkésőbb új helyzetüket. Ez a földdarab, a mai Vajdaság volt legjobban összeforvva Pesttel, a magyar kultúra hatalmas és mindent magába szfvó centrumával. Talán egyedül Nagybecskerekén volt észlelhető némi decentralizációs, önállóságra való törekvés a Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület keretében, egyébként Bácska és Bánát teljesen Pest kulturális hegemoniája alatt állott. A magyar kultúrának ezen a tájon nem voltak önálló gócai, ezért mindent előlről kellett kezdeni, nem lehetett múltakat folytatni, meglévő alapokon tovább építeni. Éveknek kellett elperegni, míg az embereknek egy nagyon kis részét meggyőzhettük arról, hogy Budapesten kívül, Budapest nélkül is lehet magyar irodalmat csinálni. Nagyobb részük azonban még ma is dicsekedve mondja, hogy nem olvas vajdasági frótól. (Kell-e külön ideírnom, hogy ez a fajta „olvasó” pesti frótól sem olvas, hanem „irodalmi” olvasmánya a népszerű színházi hetilap, amely tízszer annyi példányban fogy el a Vajdaságban, mint az egyetlen irodalmi szemle?) Talán az is ismeretes, de ez alkalommal sem felesleges megállapítás, hogy a déli magyarok legnagyobb része közömbös minden kulturális megmozdulással, minden hitese elindulással szemben. Ezen a tájon az írás és a gondolat sohasem volt szükséglet vagy éppen életideál. Tespedt közöny feküdt mindig a kövér földeket, amelyek a materiális jólétet jelentették. Az emberek sokat ettek, ittak és a vagyonról beszéltek. Az örömük, élvezetük és vágyódásuk reális volt, és maradt eszményük egyedül a vagyon, a föld. Ez nemcsak a paraszt mentalitása, hanem a zsidó gabonaügynöké, sőt a városi entellektüelé is, így gondolkodott és gondolkodik figyelembe nem vehető kivétellel magyar, szerb, német és bunyevác. Itt mindenki a földön jár, senki sem vágyódik a fellegekbe, tarka mesékbe, szivárványos álmódásokba. Idegenül néz-

nek arra, aki dalol, mesél, szenved vagy álmodik. Pedig nemcsak a művészi alkotáshoz, hanem annak megértéséhez is szenvedés kell, érzékeny, fájdalomban megtisztult lélek. Ilyen lelkekben a magyar alföld elég szegény, de különösen szegény Bácska és Bánát gabona-gazdag földje. Itt sohasem voltak komoly kulturális igények, nem lehetett tehát kulturális nélkülözésekről beszélni. Végül pedig – hogy a vajdasági viszonyokat teljesen megértjük – tudnunk kell azt is, hogy az újonnan alakult államok közül itt él a legkevesebb, fél-milliónál is kevesebb magyar.

Ha mindezeket a szomorú, tesztelt körülményeket figyelembe vesszük, akkor csodálkozunk kell azon, hogy a jugoszláviai magyar irodalom mégis megszületett és sudárba szökkent. A kezdet mindenestre nehéz volt. Ezen a tájon semmiféle kulturális tradíció sem maradt, nem remegett a múltnak ihlető szelleme, még kielégítetlen igények sem szomjúhoztak az új határok alatt. Helyzetünk hasonlatos volt egy vézna újszülött sorsához, akinek túl korán kötik le köldökzsinórját: az anyai vérből már nem kapunk többet, viszont a mi vérkeringésünk még nem indult meg. Ezért sokáig, évekig, bizonytalan volt a sorsunk. Lassan azonban mégis lélegezni kezdtünk és megkezdődik önálló életünk.

A vajdasági magyar irodalom eddig állandóan emelkedő irányt mutat. Az elmúlt év például bővebb aratást hozott, mint az 1928-as. 1929-ben tíz értékesebb könyv jelent meg vajdasági magyar fróktól, és ebben az esztendőben önálló, lombosodó életet kezdett a *Vajdasági Írás*, az itteni magyarság egyetlen irodalmi szemléje. Magyar előadások és felolvasások sajnos nem voltak tarthatók, ezért az irodalmi élet csak betűkben élt. Közönségünkkel tehát nem kerültünk közvetlen kapcsolatba, ami továbbra is tétovává, idegenné tette a vajdasági frókat. Még most se tudjuk, ki van velünk, nem tapogathatjuk körül az olvasók érdeklődését és vágyvilágát. Különösen az elbeszélőkre vonatkozik ez a megállapítás, mert tétova témakeresésükön megérződik, hogy nem tudják, mit kíván a vajdasági olvasóközönség. Mindennapunk, zsíros földjeink tele vannak problémákkal, témákkal, panasszal, mondanivalókkal, fróink mégis langyos pes-

ti történeteket vagy helyhez, időhöz nem kötött meséket mesélnek, nem mernék az előttük fekvő és sokszor nagyon is fájdalmas problémákhoz nyúlni, nem keresnek helyi színeket, vajdasági levegőt és embereket. Ezért joggal olvashattuk azokat a feddő és gáncsoskodó megállapításokat, hogy a vajdasági írók írásaiból hiányzik a Vajdaság, a déli magyarság couleur locale-ja.

A kedves, elmés, nagytudású és széles emlékezetű Milkó Izidor a régi idők, írók és irodalmi események friss és fáradhatatlan krónikása. A múltban él a finom Borsodi Lajos, Arányi Jenő történelmi regényt írt, amely azonban nagyrészt ezen a tájon játszódik le. A termékeny és mindig érdekes Gergely Boriska novellaháttere leginkább Pest, a régi magyar kisváros, míg regényében (*A tékozló leány*) Courths-Mahler-alakjait szerepelteti német miliőben, ha mindjárt frissebb, mélyebb és művészibb embermeglátással is. A tegnapi Vidor Imre érdekes regénye, míg Radó Imre, az ötletes és folyamatos elbeszélő elhallgatott. Gál Ottó nagy ígéret volt, sajnos alig látunk írást tőle. Egy-két új név is felvetődött nagyon is halvány ígérettel. Új név az irodalom terén azonban Munk Artúr neve, aki *A nagy káder* című könyvével mindenesetre a legnagyobb könyvsikert érte meg, amit eddig vajdasági író megért. *A nagy káder* nagyon jó háborús írás, amelyben a fogságba esett főorvos eleven szemmel, ügyes ökonómiával és mindig érdekes közvetlenséggel mondja el oroszországi élményeit.

Az elbeszélők közül egyedül Kristály István az, aki a vajdasági paraszt és zsellér sajátos fájdalmát és sovány derűjét keresi. Könyve, a *Tiszamenti május* az Árva Andrások, Szomorú Jánosok egyszerű, olykor szelíden stilizált hétköznapijai, könnyei, tiszta mosolygásai. Nem realista, hátterei sablonosak, de embermeglátásában sok melegség vibrál, duzzadó, nemes líra dalol, a görnyedt, Tisza menti kubikos tiszta, teljes emberré magasztosodik írásaiban.

A lírikusok – akikben sokkal gazdagabb a Vajdaság, mint az elbeszélőkben – már többször panaszkodnak, mind gyakrabban csendül fel az a keserű, vádoló, olykor lázongó hang a szívtelen Kánaánról, az egyenes barázdákról, a fénytelen bácskai sárról. Igaz, hogy a versek nagy része Spanyol- vagy Oroszországban, sőt akár Dél-Amerikában is íródhatott volna. A Vajdaságban nincs múlt, monda, történelem vagy egységes etnográfiai tradíció, ami a költők lelkiületét befolyásolná, irányítaná, mint más magyar vidékeken. Irányítás, tra-

díciók nélkül indulnak el itt a költők, egyedül a jelenben élnek, ezért könnyen és messzire röpülnek, hiszen nem húzza őket sem a föld, sem a múlt. A tradíció és emlék nélküli emberek progresszívek, frissen és messzire menetelnek. Tekintetük a messzeséget keresi, és könnyen átsiklik nyelvi, nemzeti elkülönődéseken. Az általános emberit látják, hirdetik. Látókörük széles, de persze nem oly éles, mintha szűk szögbe szorítanák, egy pontra szegeznék tekintetüket. A messzi horizontot mindig elmosódottabb, mint falunk ákácus határa.

Ezek a körülmények magyarázzák meg a vajdasági versek színhíányát, az örök emberinek határtalan hívését, a költők tág, kozmikus világszemléletét. És ezekben a tényezőkben meg körülményekben megtaláljuk a magyarázatot arra nézve is, miért vannak a Vajdaságban – mind formai, mind tartalmi tekintetben – merészebb verselők, mint akár Magyarországon, akár Erdélyben, akár Szlovenszókban.

A múlt év legszebb vajdasági verskötete, sőt talán legszebb magyar könyve Fekete Lajos *Szent Grimasza*. Fekete ebben a kötetben bontakozik ki igazi nagyságában. Mély, megrázó emberi hangok szakadnak fel megkapó, elragadó költőiségben. Jóllehet szinte kizárólagosan szabad verset ír, minden sora legtisztább vers, szárnyaló lüktetés, amely olykor a zsoltárok magasztosságáig emelkedik.

Bár verskötetet nem adtak ki, de a *Vajdasági Írásban* és a napilapokban termékeny életet éltek a Vajdaság már ismert poétái: a nemes hitekben izzó Csuka Zoltán, a csüggedésekkel viaskodó és claudeli tisztaságok felé törekvő Berényi János, az örök proletárbánatotokat olykor drámai erővel felpanaszló Somogyi Pál. A *Vajdasági Írás* hasábjain nagy érték tűnt fel: Sziráky Dénes Sándor, aki tiszta, fiatalsága ellenére is biztos hangú, mély hitű poéta. Önálló verskötettel mutatkozott be Czákó Tibor (*Imádkozik a fattyú*) kissé szögletesen, kissé modorosán, de ígéretes tehetséggel. Egyre ritkábban halljuk a könnyed, kedves és finom szavú Debreczeni Józsefet, akinek sok szép, nemes versére emlékszünk az utolsó évekből. Galambos Margit bágyadt, szomorú lírai írásait is nagyon ritkán látjuk.

Az esszéirodalom terén nagy erőssége van a vajdasági magyar irodalomnak: Farkas Geiza. Hatalmas műveltségű, mindent átértő és átérző író, aki éppoly hozzáértéssel, világos logikával beszél a gyermekpszichológiáról, mint az esztétika problémáiról vagy más történelmi, vallási és művészi kérdésekről. A múlt évben *Kamaszdrámák* című tanulmánya jelent meg a *Vajdasági Írás* kiadásában.

A magyar frók ebben az évben is többen fordítottak szerb frók műveiből, különösen Manojlović Todor, Andrić Ivo verseiből és Petrović Veljko novelláiból. Szerb részről egyedül Leskovac Mladen ütött át néhány magyar verset. Nagy érdeklődéssel várjuk azonban ugyancsak Leskovac Mladen modern magyar antológiáját, amely az első igazi, a megértést kereső kéz visszaszorítása lesz az „eszmék barikádjain”.

*

A vajdasági magyar irodalom még állandó mozgásban, hullámzásban van. Keresi medrét, talaját, közönségét. Mi eddig még az ugartörést sem fejeztük be, még nem vertünk mély és biztos gyökereket a zsíros bácskai és bánáti földeken, vetéseink még zölden és tétován zsendülnek, még csak ígéretet adnak. Milyen messze van még az aratás, mikor betakaríthatunk valamit az elvetett életből.

Megtaláljuk-e közönségünket, fogunk-e kalászokat adni a holnapnak, a nagy, magyar irodalomnak? – ezek a kérdések annyira fájdalmasak, hogy nem merünk feleletet keresni rájuk. Az induló élet ereje a hit. Nekünk is hinnünk kell, mert enélkül nehezen megy az építőmunka.

Fekete Lajos ezt írja *Bácska* című versében:

*Milyen tüzeknek
kellene gyúlni,
hogy szem
pillantana rá:
látok,
milyen sfpoknak
kéne sfpolni,
hogy fölnezelne
rá fül: hallok,
milyen végzetnek
kéne itt jönni,
hogy ember szólna
rá: most kezdek! . . .
Ó, fuvatlan kátrók
és veretlen dobok*

*és feszületlen
nagy kötelek:
milyen Erőnek
kéne itt jönni,
hogy feltépné
a nagy Kötelet! . . .*

Mégis, mindennek ellenére hiszünk a tűzben, a hangban, a végzetben, az erőben, amely feltépi a köteleket. Ha mindjárt balgának is tűnik ez a hit, mégis hiszünk, mert élni akarunk.

MAGYAR HUMOR SZERBÜL

Zmaj Jovan Jovanović óta kevés magyar frást fordítottak szerbre. Igaz, hogy azóta a magyar irodalom is nagyot fordult. Zmaj a klasszikusok (Petőfi, Arany, Madách, Gyulai, Garay) kongeniális fordítója volt; a nagyok eltűnésével a nagy fordító is elment. Manojlović Todor, Petrović Veljko, Vasiljević Žarko fordítói munkássága inkább apró, finom, foszló játék, de már nem az a megkapó elmélyülés, melyet például Zmaj Toldijánál vagy János vitézénél még ma is csodálnunk kell.

Pár év előtt két szerb szemlében (*Reč i slika, Život i rad*) Leskovac Mladen elszórtan vagy húsz Ady-verset és két Ady-novellát fordított. Ezek a fordítások helemarkoltak az olvasó figyelmébe. Különösen annak, aki az átültetéseket össze tudta vetni az eredetivel, éreznie kellett, hogy ez a fiatal szerb költő magyar átültetéseiben megértő, elmélyült és nagy munkát végez, amely a nagy Zmaj elmélyüléséhez hasonlatos. Ezek után az, aki Leskovac eddigi fordítói munkásságát ismerte, előre tudhatta, hogy a tisztán szórakoztató céllal elindított *Humoristička bibliotékában* megjelenő *Madarski humor*, ha az Leskovac fordításában és összeállításában jelenik meg, akkor érdekes és élvezetes kötet lesz. És valóban a *Magyar Humor* lett a *Humoristička bibliotékának* legértékesebb kötete.

Már az összeállítás is nemes ízlést és hozzáértést árul el. A könnyű tréfák, az olcsó hatású humoreszkek nem kaptak helyet ebben a kis kötetben, de a magyar humor tiszta és nemes értékei – Mikszáthtól Karinthyig – majdnem hiánytalanul képviselve vannak.

Tudtommal a magyar humornak nincsen ilyen tiszta irodalmi céllal, ilyen ügyes szelekcióval összeállított antológiája.

A fordító munkája ez alkalommal nem volt nehéz. Legnehezebb volt talán MórícZ Zsigmond *Siratóját* szerbre fordítani, hiszen ez a bájosan groteszk játék hemzseg az eredeti magyar siránkozástól. Leskovac nem mellékelte Kodály kottáját fordításához, a fordításból mégis hamisítatlanul kisír a magyar muzsika anélkül, hogy a szerb szövegből zökkenéseket, sértő hungarizmusokat lehetne kiérezni.

Fel kell még említenem a fordító friss bevezető sorait, amelyben kurta, pontos és plasztikus rajzot ad a magyar humor munkásairól.

A VAJDASÁGI IRODALOM

A magyar közönyről, a tespesztő, eszméket fonnyasztó alföldi rónákról sokat írtak már, a modern magyar irodalom sok száz verse, beszélye, regénye és drámai kísérlete sírja, átkozza az álmok, akarások porba hullását, az ígéretes lendületek gyászos elcsuklását, a patetikus fellobbanások lapos, lagymatag lekókadását. Mindig a por a győztes, a végtelen hatalmú por a szellem minden törekvését elbágyasztja, beszitálja, lassan megfojtja és eltemeti. Ha a jugoszláviai magyar irodalomról őszinte beszámolót kellene adnom, akkor mindenestre egy újabb – talán nem is minden eredetiség nélküli – porének vagy pordráma témáját kellene felvázolnom. Mert a felpirosító akarások, a lendületes ígérek szelfden, szürkén, egyre csituló lelkiismerettel belefeküdtek a langyos, vastag bácskai pordunnákba.

Két év előtt még nem ezt hittük. „Mocsaras rónán bércekre vágytunk”, a tenni akarás, a feszülő hit nemcsak lenge, széplelkes terveket rajzolt a holnap horizontjára, hanem komoly, átfogó munkába kezdett, egy táborba hozta az írókat, koncentrálni akarta az erőket, melyek tétován tapogatóztak, sokan elkallódtak az öntudatlanság és tanácstalanság útvesztőjében, mások a zsurnalizmus görnyedt és kedvetlen szolgálói lettek. Az új területek új magyar irodalma nem merenghetett többé művészi elvek, nemes esztétikai szempontok előtt, az irodalom összefolyt az új élet problémáival, mint árva, tétova medrű csermelyek a messzi hegyi úton. Szükségessé vált tehát az összefogás, a különböző egyéniségek, művészi elvek és világszemléletek közös nevezőre hozása, a reális irodalompolitika, amely iro-

dalmunk életét és fejlődési lehetőségeit biztosítja. Így és ezért született meg a *Vajdasági Írás*, a jugoszláviai magyarság első irodalmi szemléje. Tiszta hittel, nemes építőkedvvel kezdtük meg a munkát. Először a belföldi értékeket kellett összegyűjtenünk, majd szorosabbá és állandóvá tenni a kapcsolatokat a szerbhorvát irodalommal, végül pedig kapcsolatokat teremteni a magyar kisebbségi irodalmakkal, hiszen vágyaink, törekvéseink szinte azonosak voltak erdélyi és csehszlovákiai testvéreinkével. És a *Vajdasági Írás* nemcsak terveket rajzolt, hanem valóban hidakat vert a különböző világnézetek, a szerb és magyar irodalom, a kisebbségi magyar szellemi és művészi törekvések közé. Ezek a hidak nem voltak bámult bravúrok, de egyszerű és becsületes pontonok, melyeken mindig át lehetett jutni a túlsó partra.

Az elindulás ígéretes volt, a lomha, merev alföldi közöny, a mélyen horkoló magyar lelkiismeret szinte megmozdulni látszott. Talán nem is olyan halálszagú ez a róna, talán nem is igaz az a sok jaj, pányva, sikoly és átok, amit eddig a porról jajongtak. 1928 novemberében a jugoszláviai magyar írók összejöttek a becsei Népkör jubileuma alkalmával, hogy közös problémáikat megvitassák. Hosszú, fáradt, kicsinyes viták húzták be az estét a hűvösödő éjszakába anélkül, hogy az írók valamit is határoztak volna. De a határozat nem is volt fontos. A lényeges mégiscsak az volt, hogy összejöttek, hogy megismerték egymást. A Népkör nagyszerű ünnepe magasra csavarta a lelkesedés lángpilléit. A legtöbben észre sem vették, hogy tulajdonképpen semmi sem történt, és hogy a becsei Helikonon hiányoztak a bácskai Kemény Jánosok. És ez a vak bizakodás nagy lendületet adott, a *Vajdasági Írás* egyre izmosabb és nívósabb számokat adott, de anyagi megalapozása egyre késett. A becsei ígérek és ívelések lassan visszahullottak a porba, a tunya, borozgató és tarokkozó magyar hétköznapiak közé. De ezt még kevesen veszik észre, a *Vajdasági Írás* nívója még lelkesen emelkedik, a sokáig tagadott vajdasági irodalom kontúrjai keményen, öntudatosan rajzolódnak a zsíros köztudatba, mégis a por egyre híz, tunyít, temet, „itt meddő a nagy gerjedés”. „Hiába minden, mind lehullunk.” A *Vajdasági Írás* ez év januárjában megszűnik, az íróknak nincsen többé kollektív folyóirata, az irodalomnak nincsen többé tiszta otthona. A napilapok ugyan többször hoznak értékes frásokat, néha külföldi folyóiratokban is találkozunk vajdasági írók műveivel, mégis így nehezen lehet áttekin-

teni irodalmi termésünket. Amit a *Vajdasági Írás* megteremtett, az lassan, mint gyökér nélküli növény, elszáradt, a bimbózó öntudat együtt senyedve el az elvetélt irodalmi tervekkel. Néhol talán a fiókok telnek meg kéziratokkal, legtöbbször azonban a gigászi, alföldi egykedvűség megfojtja még az álmok csíráit is.

Questa mia stanza ed arida terra – sírta valamikor Leopardi a marche-i tespedtségről, de ezek a szavak csak sápadt, vértelen hasonlatosságok, ha erre a tájra alkalmazzuk őket. Mert itt a bágyadt, lelketlen mindenmindegy még akkor is borzalmasabb, ha nem Leopardi szomorú szemével nézzük a bácskai és bánáti rónákat. Ó, ha valaki egyszerűen el tudná sírni a vajdasági szárazság és tunyaság eposciáját! Ha valaki meg tudná és meg merné írni a pornak, a közönynek nagyszerű győzelmét a fellobbanó akarások felett! Ez lenne a vajdasági irodalom legmagasabb célja, legigazibb, legmegrázóbb és legmesszebb csengő cri et corja.

KIS KONFERANSZ

Balázs Árpád Ady-illusztrációi elé

Adyt illusztrálni nem könnyű feladat, noha első pillanatra úgy látszik, hogy Ady roppant kép- és szimbólumgazdagsága szinte felkínálkozik a festőállványra. Az Ady-versek olvasója sokszor Gustave Moreau buja képzeletével látja a sejtések és szimbólumok képeit, és könnyen azt gondolja, hogy a versek illusztrálása magától adódik, Ady elképzélései már fel is vázolják a képet. Pedig lényegesen másképpen áll a helyzet.

Az Ady-illusztrátornak nem az a feladata, hogy Ady képszerű elgondolásait egyszerűen vászonra fesse, fába vésse vagy – ahogy Balázs Árpád is tette – köre rajzolja. Ez egyszerű fordítás lenne, amikor a szavakat hűen és pontosan színekre és vonalakra, szóval az ábrázoló művészet nyelvére fordítaná le a művészt. Az illusztrálásnak ez a módja csak a vers képelemeit dolgozná fel, de a vers lényegét, az élmény hangulatát, a versnek mélyen lüktető és vergődő lelkét homályban hagyná. Az a művész például, aki az *Egy ócska konflisban* című versben pontosan a konflist és a konflisban utazó párt illusztrálja, amint este a Bois eleven útján halad, a háttérben esetleg még

az Arc de Triomphe árnyékát is odalhelné az ibolyás párizsi égre, az csak címét és a vers néhány helyhatározóját illusztrálta, de nem magát a verset, a vágyak és elcsuklások, a feszülő életakarások és a siralmas koldussorsok rettenetes viaskodását az ócska konflisban. Az Ady-versek illusztrátorának a szó eredeti értelmében kell illusztrálni: „megvilágítani”, magyarázni a választott verset, és nem lefordítani azt a képfírás nyelvére, szóval túl kell menni a költemény felszínes képelemein. Balázs Árpád sohasem téveszti szem elől igazi célját, mindig elmélyül a vers élményébe, és nemcsak analizálja az élményt, hanem átérzi, újraéli, mikor papirosra vagy kőre veti. Ily módon elhagyja a szavakat, noha sohasem szakad el tőlük, és szinte ezoterikus ihletettséggel jut el a vers lelkéhez. Illusztrációja, „megvilágítása” belső megvilágítás. Ez a belülről kifelé vetítés pedig megadja művészi kifejező törekvésének irányát: az expressziót. A versélmény lelki folyamat, az élmény átérése tehát nem fejezhető ki a naturalizmus formanyelvén. Balázs illusztrációi, mint minden lelki, mondhatni metafizikai törekvés a képfírásban El Grecótól az abszolút festészetig, távol vannak a természet- és formahűségtől; élményeket, érzéseket, sejtéseket, gyötrelmeket, öklöt szorító keserőségeket, vágató vágyakat és talajtalan bánatokat öntenek a síkba, a foltokba és vonalakba. Torzítja a természetet, a mindennap megkövült formáit és valószínűségeit, mint az álom és a képzelet, mint a vágy és a borzalom. A vonalakat, a kompozíciókat az a titkos erő vezeti, ami túl van a szón, a tárgyiasságon, ami a felszínes élet mögött van. A képen átizzik a vers lelke, mint az alkony pirosuló parazsa a kapaszkodó őszi erdőn: a vers belső világosságát kap. Ezért lesz Balázs Árpád az Ady-versek hivatott átérzője és átélője. Balázs Árpád nyugtalan, kereső művészete megnyugszik, elmélyül és megnemesül Ady tolmácsolásában. Nem keres már új utakat, de a régiket több hittel, nyugodtabb elmélyüléssel járja. Művészete tisztább tüzet, érettebb, teljesebb, nemesebb valórt kap, mint minden olyan alkotás, melyet hittel és mélyről fakadó ihlettel csinálunk.

A JÖVŐ EMBERE

Ha körülnézünk a mai eszmékben és gazdasági zűrzavarban, akkor csak egyetlen kiutat találhatunk: a jövőt. Meglehet, hogy a mai káosz lecsapódik, az ég kitisztul, az ember jobb lesz, a lélek újjászületik, és az alkotómunka új életre fog kelni. Napjainkban csak ellentéteket, ellentmondásokat és szenvedélyes pusztító erőket látunk, amelyekből a logika éppen úgy hiányzik, mint ahogyan a szeretet és az emberi. A dugig teltfett élelmiszer- és gabonaraktárak mellett emberek éheznek, a túlméretezett árutermelés mellett hiány mutatkozik áruból. A leszerelési konferenciák mellett a fegyverkezés egyre fokozódik, az államok olyan nyomorúságos állapotba jutottak, hogy a legeslegsükségesebb beruházásokat sem engedhetik meg maguknak, ám milliárdokat és milliárdokat pazarolnak ágyúra, fegyverre, hadihajókra, tengeralattjárókra és harci repülőgépekre. Valamennyien érezzük, hogy ez nem mehet így tovább, az emberiség zsákutcába jutott. Kémleljük a holnap horizontját, a vonuló és egymásra tornyosuló felhőket, a reggeli pirkadatot, amely oly haloványan villog az arcokon, mint az elillanó lidércfény.

Szeretném ezúttal én is a holnap horizontját fürkészni, ám-bátor jóvendőmondásokba nem belebocsátkozni. Szavaim nem lesznek a próféta szavai, nem fogok jóslatokba bocsátkozni, pusztán az emberi lélek néhány igencsak valószínű fejlődési folyamatára rámutatni, amelyek a jövő emberét talán nagy vonalakban meg fogják rajzolni. Már most látunk olyan fejlődési áramlatokat, amelyek óhatatlanul tovább folytatódnak, napról napra magasabbra kapaszkodó és haladóbb műszaki vívmányoknak lehetünk tanúi, amelyek a jövő emberét mindenképpen determinálni fogják. Az általam alkotott kép, az én felfogásom akár hamis is lehet, de nem valószínűtlen. Ma, amikor az einsteini elmélet a tudás minden biztonságát és bizonyosságát alapjaiban rengeti meg, nagyon is rá vagyunk utalva a valószínűsítésre, a fantáziára és kíváncsiságunkra. Auguste Comte (francia filozófus, 1798–1857) ismert mondását – mint szinte mindent az életünkben – át kell értékelnünk és meg kell változtatnunk. Immár nem érvényes többé a mondás: „Savoir, pour prévoir”, mert-hogy az egzakt pozitív tudás még nem kölcsönöz nekünk olyan bizonyosságot, amellyel a jövőbe tekinthetünk. Talán azt kellene mondani helyette: „Désirer, pour prévoir” – ez őszintebben hangzana.

És magam is beismerem, én is szebb és tisztább jövődöt szeretnék, viszont a valószínűségek megkötik a képzeletemet, így aztán a munkám nem lesz valamiféle játék légüres térben, s nem is a valóságtól és az igazságtól elrugaszkodott hiú ábránd.

Sokat beszélnek manapság a technikáról, az új kor műszaki vívmányairól, és való igaz, a műszaki tudományok döbbenetes gyorsasággal haladnak előre. Ha pusztán az elmúlt évtized műszaki vívmányait vesszük szemügyre, akkor is immár a csodával határos, hirtelen és csodálatos fejlődést kell konstatálnunk. Gondoljunk csak a repülési technika tökéletesítésére, a rádióra, a zepelinekre és a gépemberekre. Zeppelinrel már körbepélték a Földet, az óceán felett átrepülőkkel szinte naponta találkozunk, egészen természetesnek tartjuk, hogy Briand beszédeit az elhangzás pillanatában ebédlőnkben, Genfől több ezer kilométerre hallhatjuk, hogy éjnek idején ágyunkban fekvé jut el fülünkbe a londoni Szent Pál-katedrális hangjainak kongása, hogy rádiótávírókn küldött képeket láthatunk, olyanokat, amelyeket még néhány évvel ezelőtt két-három napig készítették, ma viszont az angol királyt ugyanabban a pillanatban látjuk, amikor megnyitja a „Rond-table-Konferenz”-et, a kerekasztal-értekezletet. Vagy nem nagyszerű vívmánya-e a technikának, hogy egy öt-hat millió lakosú várost harminc-harmincöt perc alatt gázbombával maradéktalanul megsemmisíthet úgy, hogy ott egy közönséges tetű sem élhet tovább.

Miközben a technika ilyen hémérföldes és sietős léptekkel halad előre, a népek szociális és politikai fejlődésére a csiga lassúsága jellemző. Ennek folytán keletkeznek a durva és veszélyes ellentmondások és ellentétek, amelyek folyton-folyvást az összecsapás és a háború veszélyét hordozzák. Az új kor technikája meghódítja a levegőt, az étert, miközben a politikai és szociális berendezkedés továbbra is ugyanabban a pontban, a földön marad. Az új kor technikája nem ismer határokat, szörnyülködést, az éter hullámai nem állnak meg akadályok, őrsorompók előtt. A politikai és a szociális határok leépítése azonban még egészen gyermekcipőben jár. Az új technika, az új műszaki világ nagy egyesüléseket követel meg, ezzel szemben az államok még szigorúbban megvonják egymás közt a határokat, a népek elszigetelése még szörnyűbb lesz. Sokat beszélnek ugyan az egyesülés szükségességéről, a gazdasági válság is együttműködésre kényszeríti az államokat, de mi látjuk a fegyverkezés egyre

magasabbra kúszó spirálját. Ha az egyesülés szükségességéről szóló szép és okos szavakat hallgatjuk, joggal kérdezhetjük: miért a milliárdos kiadások fegyverre, bombákra és hadihajókra? Ha a testvéri egyesülést létszükséglet indokolja, akkor ki ellen van szükségünk a fegyverekre? Mit akarunk védelmezni, ha belátjuk, hogy a határokat le kell építeni és érezhetetlenné kell? Ugyanúgy megkérdezhetjük: miért nevelik a mai ifjúságot minden államban szigorú sovinszta szellemben, miért szűkítik be a gyermek látókörét a következő jelszóba: Extra patriam non est vita, miért ölik ki a gyermek lelkéből a veleszületett érzést, hogy valahányan egyenlőek vagyunk? Miért terjesztik ki ezt a jelszót nemzetközi vonatkozásokra is, amikor jól tudjuk, hogy a technika nem tűr határokat? Ezekre a kérdésekre a jövő fog választ adni. A feleleteket nem nehéz megtalálni: a technika hatalmas és mind hatalmasabb lesz, tehát determinálnia kell az új embert. És a technika azt parancsolja, hogy a jövő emberének nemzetközinek kell lennie.

Napjainkban mindenütt ellenáramlatokat látunk, amelyek a technika szabályaival szembehelyezkednek. Mindenütt politikusokat látunk, akik a népek és az államok közé magas választófalakat emelnek, akik az ellenséges népek alsóbbrendűségéről és a saját népük felsőbbrendűségéről papolnak. Ezeknek a rövidlátó, távlat nélküli ellenkezőknek, akik a népek egyesülése és testvéri közeledése ellen ágálnak, ugyanaz a sors jut majd osztályrészül, ami például a középkor hőseinek jutna, aki jámbor fegyverével a mai tankok és gázbombák ellen akarna háborúzni: a történelem el fogja ftélni őket vagy pedig jót mulat rajtuk, de bukásuk mindenképpen vért és emberéletet fog követelni. Engedjétek meg, testvéreim, hogy néhány sort olvassak fel kiváló irodalmárunk és honfitársunk, Veljko Petrović tollából, aki nemrégiben cikksorozatot publikált a Duna-konföderációról. A cikksorozat utolsó sorai a következőképpen hangzanak: (. . .)

Főként azért olvastam Veljko Petrović gondolatait, mert egész múltja, egész költői és publicisztikai törekvése azonos volt a tiszta nacionalizmussal. És ha ő, mint valódi és őszinte nacionalista az élet mai folyásából és jelenségeiből ezt a következtetést vonja le, hogy az államoknak észrevehetetlenné kell tenni a határaikat, mert így követeli meg az élet és az ember fejlődése, akkor kristálytisztán láthatjuk, hogy mi az igazi nacionalizmus. A nacionalizmus nem lehet többé politika, a nacionalizmus politikájának kora lejárt, elaggott. A na-

cionalizmus kikapcsolódik a politikai életből, a jövő a maga mindenható technikájával kizárja a konzervatív és merev tendenciákat, amelyek korunk fejlődésével szemben állnak. Ilyenformán a nacionalizmus nem lehet többé politikai program, hanem csupán őszinte és bensőséges vonzalom egy nép, egy kultúra, egy nyelv iránt. A nacionalizmus tehát vonzódás, szeretet, éppen olyan szép és szent, mint az anyai szeretet, de abból dühöt és fegyvert kovácsolni nemcsak gonosz és lelkiismeretlen játék, hanem értelmetlen, erőszakos cselekmény a haladás, a technika és az emberiség lelki fejlődése ellen. A tiszta nacionalizmus azonban mint valódi és tiszta ragaszkodás tovább élhet a jövő emberének lelkében is, még akkor is, ha ez az ember gondolkodásában, cselekvésében és világnézetében teljességgel internacionalizálódik.

A népek kulturái és különböző nyelvei még sokáig, évszázadokon keresztül létezni fognak, de kialakul egy közvetítő nyelv, talán az angol, amely nyelvet már most az emberiségnek egyötöde bírja, és az emberek és a népek közötti kommunikáció a jövőben sokszorosán leegyszerűsödik. Az egész világ gazdaságilag valószínűleg egy nagy egészbe fonódik, és csupán a kis adminisztratív egységek húznak határokat, de ezek az egységek a technika magas fejlettségi foka miatt teljességgel jelentéktelenek és fakók lesznek.

A legutóbbi évszázadban azt látjuk, hogy az individuumnak már nem volt meg az a szerepe, amelyet a korábbi évszázadokban játszott. A nagy tirannusok és hódítók kihaltak, az uralkodók egyéni ambíciói már nem valósíthatók meg a tömegek bevonásával. A XIX. század forradalmaival megkezdődött Európa demokratizálódása: „A tömegek kora ez”, mondta Nietzsche. És kétségtelen, hogy egyfajta kollektívizmus irányába haladunk, a tömegeknek mind nagyobb a jelentősége, az idividuum mind mélyebbre süllyed a tömegbe, amely azonban alkatát tekintve fejlődni fog. Az ember már nem hős többé, akit csodálni lehet, napjainkban a gépeket csodálják. A világ gépesítése fölöslegessé teszi a nagy személyiségeket, a hősnéket, a harcosnak a maga hősiességével és bátor tettekkészségével hamarosan múzeumba kell vonulnia. A különbségek az emberek között minden viszonylatban tompulnak, nem lesznek tisztátalan és megfürösztölt testek, mint ahogyan nem fognak egymással szemben állni éhes és teli gyomrok, képzett és képzetlen emberi lelkek.

A jövő embere tehát a kollektíva embere lesz. Már ma látjuk, hogy az államok berendezkedése többé-kevésbé közösségi alapon nyugszik, és az irány feltétlenül ez, a kollektívizmus iránya.

Ferrero, a nagy olasz történész egyik cikkében írja, hogy napjainkban már csaknem mindenütt a nép szuverenitása az uralkodó; ott viszont, ahol nem gyakorolja a hatalmat, szintén nem tagadják meg, csupán átmeneti állapotról beszélnek. Valójában a háború óta sok szó esik a nép szuverenitásáról, és amennyiben a parlamentarizmus valahol válságba jut, a kollektívizmus a parlament épületén kívül találja meg új alapjait. A wilsoni pontok nem valósultak meg, ám az elvek, amelyeket Wilson 14 pontjába tömörít, az új világ princípiumaivá váltak, azé a világé, amely immáron a kollektívizmus felé lépdel.

A XIX. században a szabadság és az egyenlőség még szövetségesek voltak, ma ellenfelek. A kommunizmusban megtestesülő egyenlőségesszme élethalálharcot vív a liberális szabadságesszmével. A kommunizmus ki akarja irtani a szabadságot, a liberalizmus pedig az egyenlőséget. A nyugati civilizáció a liberális eszméken nyugszik, a bolsevizmus ezzel szemben a szocialista eszméken. A Nyugat tulajdon nagyságát és felvirágzását az individualizmusnak köszönheti. A XIX. században azonban eme szabadságesszme ellen fellázadt az egyenlőség eszméje. Az egyenlőség mechanikus, a szabadság szerves. Így robbant ki a harc ezek között az egykoron szövetséges eszmék között. A jövőben ezeknek az ellenségesen egymással szemben álló eszméknek ki kell békülniük, összeolvadniuk, mégpedig egy harmadikban, a testvériség eszméjében. És így fognak majd a francia forradalom nagy eszméi: a Liberté, Égalité, Fraternité végül is egyesülni, és egy új kollektívizmusban megvalósulni, amely egyidejűleg lesz mechanikus és szerves, szocialista és individualista, mivel a harmadik eszme, a testvériség mindent együvé olvaszt a szeretet lángjaival. Így aztán a kollektívizmus nem fogja megsemmisíteni a személyiségeket, csupán az ember fogja elveszíteni az egyéni cselekvési lehetőségeit és szükségét a mechanizált világ következtében. A jövő emberének azonban ebben a kollektívizmusban nagyobb biztonságban és szabadságban kell majd élnie.

Amióta léteznek népek és államok, a szabadság és a biztonság a legfőbb érték. Mindkét cél része az emberi természetnek. A rabságban levő állat ki akar szabadulni. Az üldözött vad biztonságra akar jutni. Az egész emberi történelmen a szabadságvágy uralkodott, s a

jövőben is uralkodni fog. Nemcsak a politikai és szellemi, hanem a műszaki és gazdasági fejlődés is szabadságharc. Harc a természet béklyói, a tévedések és a tudatlanság ellen. A biztonság a másik nagy követelménye az embernek.

A civilizáció kezdete óta az ember fokozott biztonságra törekszik. Az ember nem akar az állathoz hasonlóan egyik napról a másikra élni, hanem tervez, épít, alakít. Ehhez stabilitásra van szüksége. Ehhez biztonságra van szüksége. E jelentős törekvések a jövőben is feltétlenül folytatódni fognak, és kétségtelenül tökéletesebb szintet fognak elérni, ha abszolút szintet nem is, következésképpen nagy valószínűséggel hihetjük, hogy a jövő embere szabadabban, nagyobb szociális és természeti biztonságban fog élni.

A Nyugat súlyos beteg. A modern élet valamennyi kritikusa kezdi felismerni ezt; ott gyülekeznek a betegágy körül. Mindenki a saját elméletével.

Ezen orvosok közül némelyek gazdasági gyulladást, mások politikai daganatokat, ismét mások erkölcsi lázat állapítanak meg. Mindenki azt a szervet akarja megműteni, amelynek a szakorvosa. Hiszen materialista orvosokról van szó. Nem ismerik fel, hogy a szervek minden megbetegedése voltaképpen csak tünet, azt, hogy az egész szervezet beteg, és hogy a gyógyítás csakis a testi, a lelki és a szellemi egyensúly helyreállításával lehetséges.

Maga a Nyugat életmódja beteg. Elvesztette a formáját, mert nem tartott mértéket. Kuruzslókra hagyatkozott. De még nem találta meg minden betegségének gyökerét: a materializmust, a hitetlenséget. A gyógyulás csupán a szenvedéseinek e gyökerei elleni harccal lehetséges. Ezek után lesznek ismét egészségesek a szervei: a gazdaság, a politika és a morál.

Jóllehet a materializmus még mindig a kezében tartja a világ egész hatalmát, minden hadseregét, összes pénzét és fegyverét, mégis már most hinnünk kell az idealizmus végső győzelmében. A legjobb ifjúság, amely szintén látja a katasztrófát, amelynek peremére a materializmus a világot sodorta, új utakat keres. Meg is fogja őket találni, amennyiben előre, a nagyobb szabadság, a nagyobb erő és a kiteljesedettebb szépség irányában halad. Ha tehát az idealisztikus hithez, a heroikus cselekvéshez és a legnemesebb vezetéshez viszszatér. Amennyiben határozottan otthagyja a káosz útját, és rátér a kozmosz útjára: a forma, az új forma, az idealisztikus forma útjára.

S nekünk nem szabad kételkednünk ebben az útban, a jövő ilyen irányú fejlődésében. Már ma látjuk a materializmustól való menekülést, legalábbis a menekülésre való hajlamot. Már ma látjuk, hogy nem pusztán egy új tárgyiasság, hanem egy új erkölcsiség is keletkezőben van. A XIX. század materializmusa maga alá temette az erkölcsiséget, amely azonban a XX. század idealizmusa révén újjá fog születni.

„Maga a tudomány a XX. században megdöntötte a materializmust egy új világkép által.” Ostwald a materializmus helyébe az energetikát helyezte, miután az anyagot az energia megjelenési formájává nyilvánította. Anyagi jelenségből a világ energetikaivá alakult át. Einstein pedig fölborította az abszolútot, a pozitívot, ami egészen napjainkig megdönthetetlen volt a tudományban. Így keletkezett egy sugarakból és hullámokból, erőkből és ritmusokból, energiákból és harmóniákból összetevődő világ. A matéria maga csak valami relatív, az ismeretlen erő formáinak egyike. Így lett a holt világmindenség ismét élővé, minden dolog a lélek számára álláthatóvá vált, a lélek felfedezte, hogy a mindenség összes erőivel rokonságban van. Az energiafizika és az einsteini elmélet szabad teret adott az idealista metafizikának. Az ismert és a látható ismét úgy jelenik meg számunkra, mint az ismeretlen és a láthatatlan szimbóluma. Így alakul ki egy új etikai idealizmus, amely Nietzsche tanára támaszkodik, hogy a boldogság és a boldogtalanság csupán az életért vívott harc mellékjelenségei és hulladécai, hiszen a valódi célnak az ember magasabb fejlettségének kell lennie. A művészetben is győzedelmeskedett a naturalizmussal szemben az új idealizmus. A művészet célja ma már nem a természet utánzása, hanem annak fokozása és stilizálása. A művészet világa erősebb, szebb és tisztább, mint az, amelyben élünk.

A legmélyebb összefüggést ismerjük föl ma a művészet és az etika között – Coudenhove-Kalergi, a jelenkor legnagyobb filozófusa szerint –, erősfő, felvilágosító, nemesítő és tisztító hatását a nagy művészi alkotásnak, amelyet az emberi természetre gyakorol. A vallástalan európaiak számára így hát a művészet azt a szerepet veszi át, amelyet a vallásos Európa számára a kultusz játszott. A dogmatikus vallások helyébe a szépség vallása lép, ami az ókori Görögországban már egyszer valódi vallás volt. Az új ember ismét szép és

ideális akar lenni, így jön létre vágyakozása a tökéletesség után a szépség irányában.

Láthatjuk tehát, hogy a jövő embere mindinkább eltávolodik a materializmustól. Szép és ideális akar lenni a szó etikai értelmében, és az önmaga tökéletesítése öncéllá válik. Már ma látjuk a materializmus pusztulását, azt, hogy az emberi lélek a metafizikusait, az idealizmust kutatja, új irányt vesz, szépségűlni és nemesedni akar. Ha az eszmények nem is mindig a legvilágosabbak, az irány adva van, és tisztán látjuk magunk előtt, tudjuk, hogy a jövő embere melyik irányban fog haladni.

Kedves testvéreim! Mind ez ideig a jövő emberét tárgyilagosan, objektíven, az érzelmek és a kívánalmak befolyásának kizárásával nagy, ámbátor valószínűnek tűnő vonalakkal akartam vázolni. Megkíséreltem bensőmben teljesen kikapcsolni, vagy legalábbis visszafojtani a szabadkőművest. Nem hiszem ugyan, hogy a hívős tárgyilagossággal szemben vétkeztem volna, hiszen olyan valószínűséggel determináltam a jövő emberét, [. . .] amelyeket minden gondolkodónak többé-kevésbé el kell ismernie. A vázlatból azonban egészen világosan látható, hogy a jövő embere olyan ember lesz, amilyenek mi, szabadkőművesek akarjuk alkotni. Valami hasonló történt velem, amikor Dante *Paradicsomát* olvastam, s amikor elérkeztem a következő strófákhoz:

*E végzés, testvér, fátyolba fonódott
oly lélek szeme előtt, mely tüzeben
szent szerelemnek nem acélozódott;*

(Babits Mihály fordítása)

Ezt a kinyilatkoztatást, testvéreim, az a lélek, amely nem a szeretet lángjában növekedett, nem érti, nem hallja. Mélyen megindított, amikor olvastam. Dante ugyanis nem volt szabadkőműves, ezeket a szavakat pedig csak egy szabadkőműves vehette papírra. A rejtély megoldásának kulcsát a szabadkőművesi gondolkodás egyik időtlen igazsága adta a kezembe. Még mindig nem ismerjük ugyanis ideológiánk végtelen hatalmát.

Charles Fourier, a szocializmus nagy előfutára, aki szerint a szeretet törvénye minden népre egyaránt érvényes, néhány mondatot a

szabadkőművességről is mondott: „Az évszázadnak ezen a ponton egy teljesen új kérdés tevődik fel” – mondta Fourier, s hozzáteszi: – „Mind ez ideig nem ismerte fel azokat az értékes erőket, amelyeket a szabadkőművesség nyújt.” Olyan, mint a csiszolatlan gyémánt, amelynek értékét alábecsüljük, mert nem tudjuk az árát. Így például a ghánai bennszülöttek mindaddig lábbal rugdosták az aranyrudakat, amíg a mohó európaiaktól meg nem tanulták, hogy valójában mennyit érnek. S nekünk fel kell ismernünk, kedves testvéreim, hogy a szabadkőművesség értékeit még mindig nem ismerjük eléggé, s ha nem is becsljük azonnal alá őket, de nem ismerjük a mélységet, az örök igazságot, ezt a végtelen hatalmat, amelyek szimbólumaiban, misztikájában és testvéri szeretetében rejlenek. Csak akkor keletkezik rés, amikor valami mást szeretnénk megkeresni, és a szabadkőművesség fénycsóvjára bukkanunk, arra a fénycsóvára, amely a múltat ugyanúgy átvilágítja, mint a jövőndőt, a testet ugyanúgy, mint a lelket. Ezt a fényt azonban nem lehet csak úgy a kezébe nyomni az embereknek. Mi magunk nem ismerjük fel, a jámborak hisznek benne és Istennek nevezik, azok, akiket a civilizáció elvakított, azt állítják, hogy ők rendelkeznek vele, és Értelemnek nevezik. A bölcsék sejtik és kutatják, és Igazságnak nevezik.

Ennél a fénynél szeretnénk mi a jövő emberét keresni és megteremteni.

AZ EURÓPAI ÁLLAMOK EGYESÜLÉSE

Egyre gyakrabban bukkannak fel ötletek és tervek az európai államok részleges vagy teljes egysüléséről. Vannak gazdasági államszövetségtervek (gazdasági blokk), vannak faji álmok (az osztrák Anschluss, a szláv államok egyesülése) és más politikai, földrajzi koncepciók, melyek szoros gazdasági szövetséggel is járnának. Nemrég Veljko Petrović, a nagy szerb író, a belgrádi *Politika* hasábjain Kossuth dunai konföderációjáról számolt be, és annak időszerűségét hangoztatta hites, okos, bátor szavakkal. Az európai államok nagy szegénysége, egyre fokozódó nyomora többekben fakasztja azt a gondolatot, hogy egyesülni kellene, s ezzel az egysüléssel talán enyhíteni lehetne a gazdasági depressziót és az azzal járó veszedelmeket. Mintha Tolsztoj evangélikus szavai válnának időszerűvé és diva-

tossá: Tous ce qui réunit les hommes: est le bien et le beau – tous qui les sépare: est le mal et le laide.

Csakhogya egyesülés kiindulópontja és alapja hibás. Az egyesülési tervek valamennyien nacionalista elgondolások, vagy legalábbis megalkuvások a nacionalis gondolattal, s így ellentmondást zárnak magukba. Mert egy nacionalista mentalitás sem ismerheti el a többi nacionalizmus jogosságát, mindegyik ezernyi súrlódási felületet és ütközéspontot jelent, ha a másik közelébe jut, ezért tehát szinte elképzelhetetlen, hogy ilyen alapon közeledés, őszinte és valószínű egyesülés jöjjön létre. Az egyesülés apostolainak talajtalan tervezeteci ellen néhány kiáltó ellentmondást említtek csak meg. Az első az egyre fokozódó és rettenetesebbé váló fegyverkezés. Aki hittel és reménykedéssel hallgatja az összefogást hirdető szép szavakat, az joggal kérdezheti: miért akkor milliárdokat költeni borzalmas bombákra, gázokra és pusztító fegyverekre? Kit akarunk elpusztítani, ha testvéri egyesülés a tervünk és a szándékunk? Mit akarunk megvédeni, ha észrevétlenné akarjuk tenni az országok határait? Éppúgy érthetetlen és a divatos tervekkel össze nem egyeztethető az ifjúság mai nevelése, amely csak nemzeti dicsőségeket és kiválóságokat ismer, és az extra patriam non est vita hangoztatásával szűk, hazug horizontot húz a gyermek értelmi és érzelmi világa köré. Az együvé tartozás érzését, a sentiment internationalt az iskola és a nacionalista sajtó éppúgy kigyomlálja a lelkekből, holott ez az érzés elsődleges és minden primitív lélekben megtalálható.

Azok a válaszok, melyeket az európai kormányok Briand memorandumára küldtek, világosan mutatják, hogy az európai kormányok mennyire félnek letérni a nacionalista-militarista vágányokról, melyek a világháborúból a világháborúba vezetnek. „A legfeltűnőbb érzés a félelem érzése – írja Coudenhove a *PanEuropa* legutolsó számában –, hogy a fejlődés túl gyorsan és olyan irányban történne, amely az európai kormányok nacionalista politikájának nem felel meg. Ezért a válaszok inkább hátráltatják Briand akcióját, mint előreviszik.” És Coudenhove maga is beismeri, hogy az egyesülés ügye hosszú állóharcba került, amelyből nincs előrejutás: szabotáló albizottságok, kicsinyes viták, döntéshalasztások és egyéb bürokratikus formaságok temetik el a páneurópai gondolatot.

Ezenkívül a politikai élet számos nyugtalanító jelenségére lehetne rámutatni, amelyek szöges ellentétben állnak a föderációs és pacifista

tervezgetésekkel. (Kisebbségi kérdés, békerevíziók stb.) Az alap tehát annyira tarthatatlan, hogy ezen építeni balgaság és lehetetlenség: a nacionalizmusnak nincsen internacionalizmusa! Igaz, hogy egyes államcsoportok között vannak nacionalista és katonai szövetségek, de minden nemzetközi törekvés nélkül, sőt minden ilyen nacionalista-militarista szövetkezés egy másik ilyen szövetséggel néz farkasszemet.

A föderációs elgondolásoknak ezenkívül gazdasági akadályai is vannak, melyek legalább olyan makacsak és komolyak, mint a politikaiak. A kapitalista társadalmi rend a „nemzeti ipart” védvámokkal tartja életben. A nemzeti iparok pártolása hazafias kötelesség. A nagytőkének nagyobb része ugyan nemzetközi, a nagy kartellek átölelik például a német és francia nehézipart, a kisebb államok tőkései azonban a védvámok árnyékában csinálják üzleteiket, természetesen, hogy ezek szívsósan fogják védeni profitjukat, kereseti lehetőségeiket. A nehézségek annál inkább szaporodnak, minél komolyabban fognak a tervek megvalósításához. Mindegyik állam úgy akar szorosabb szövetségbe lépni társaival, hogy nem mond le semmiről, legkevésbé militarista, imperialista, kapitalista törekvéseiről és terveiről, hanem kapni akarna a szövetségtől, nemzeti kapitalizmusát szeretné megerősíteni, persze ilyen szándékkal lehetetlenné teszi az egyesülés lehetőségeit. A nacionalista türelmetlenség, a versengő és erősbödő fegyverkezés, a védvámok hatalmának megdönthetetlen-sége nagyon is kétségessé teszi az államok sokat hangoztatott pacifizmusának, a föderációs tervek és vágyaknak őszinteségét.

A régi rendszerek és életszemléletek recsegnek, mint halálraírt bogyóvárok. Sokan látják ezt, látják a közelgő káoszt, és régi eldöntések meg zsákmányolási módok tiszteletben tartásával keresik a fél- és negyedmegoldásokat, ezekkel próbálnak elébe vágni a pusztulásnak. Az államok egyesüléséről beszélő emberek közül senkiben sincs annyi bátorság és őszinteség, hogy megmondaná: csak új alapokon lehet az új, tisztább és testvéribb világot felépíteni.

A KISEBBSÉGI LÉLEK PACIFIZMUSA

A békeszerződések körülbelül harmincmillió kisebbséget teremtettek Európában (Oroszországot nem számítva), amelynek sorsa a sovinizmus és militarista etatizmus mai korszakában bizony sehol

sem mondható ideálisnak. A nacionalizmus és etatizmus mai rendjében a kisebbségi kérdés, a kisebbségi problémák megoldására egyszerűen nincs mód, még az esetben sem, ha a legtisztább jóindulat vezetné az államok vezetőit. Mivel pedig a nemzeti kisebbségeknek nincs módjuk arra, hogy erőszakkal válaszoljanak a többség és az állam erőszakoskodásaira, a kisebbségi lélek más úton keres megoldást, reményt, tökéletesebb életformát.

A többségi népek vadul tobzódó nacionalizmusa természetesen megfertőzi a kisebbség lelkét is. A nemzeti öntudat lázas fellángolása, mint valami ragályos betegség, száguldott végig a háború utáni földgolyón. Grönlandban éppoly ismeretes lett, mint Indiában vagy Dél-Amerikában. De a genius epidemicus vidékenként, fajonként és szélességi fokokként változó. A közép-európai nemzeti kisebbségek lelkében ez a nacionalizmus merőben elűt a többségi népek állam-nacionalizmusától. A kisebbségek nacionalizmusa egyedül a mostoha sorsba, másodrendűségbe került nép szívszűrésére korlátozódik. Ezért mélyebb, őszintébb, emberibb. Ez a nacionalizmus a legtisztább szeretet a nyelv, a nép, a kultúra iránt, de távol áll minden háborús irredenta szándéktól. Alig hiszem, hogy a közép-európai kisebbségek közül valamelyik is irredenta szellemben érezne és gondolkodna, noha legtöbbször az imperialista szellemű többség részéről irredenta ízü biztatásokat, vigasztalásokat és tanácsokat kap. Hogy a kisebbségi lélek mégis pacifista marad, ennek oka a kisebbségek sajátos helyzetével s lelki adottságaival magyarázható.

Mint az állam mostoha, másodrendű gyermeke távolabb áll az állam politikai mozgalmaitól és harcaitól, miért is nyugodtabb, hűvösebb szemmel tekinti a kormányok munkáit. Ugyanakkor természetesen figyelemmel kíséri határon túli testvéreinek sorsát, az anyaország politikáját is, melynek rövidlátó külpolitikáját rendszerint saját bőrén érzi, de azért annak intézkedésébe se lehet semmi beleszólása. A kisebbség horizontja tehát szélesebb, több népet fog át, de élesen megkülönbözteti a népet az államtól, amit a többségi népek majdnem mindig egynek vesznek. A többségi népek elé magas korlátokat emel az iskola és az állampolitika. Azt hiszem, minden iskola nyíltan vagy burkoltan azt tanítja, hogy „a mi nemzetünk az első”, „a mi fajunknak vannak a legjobb tulajdonságai”, „a mi katonáink harcolnak leghősiesebben a háborúban” és így tovább. Lassan a többségi népeknél csakugyan kialakul egy olyan világnézet, amely

az extra patriam non est vita dohos elvének felel meg. Ezzel szemben talán egyedül a kisebbségi sorsban lévő népek tudják, hogy ezeket a felsőfokos megállapításokat a sovén elfogultság diktálta, mert azt is tudja, hogy az anyaországban ugyanolyan elfogultan vélekednek az ő országának uralkodó többségéről. Tisztán láthatja, hogy a nacionalista vakság mennyire meghamisítja az igazságot. A szélsőséges nacionalizmus között nyugodtabb, emberibb álláspontot foglal el. Az ő nacionalizmusa tehát teljesen elút a többségi, államot éltető nacionalizmustól, mert az ő nacionalizmusa csak a szeretet lehet, népének, nyelvének, kultúrájának szeretete, de sohasem pufogó politikai rakéta.

A kisebbségi lélek ragaszkodik nyelvéhez, kultúrájához, de élesen szembehelyezkedik a többség legtöbbször türelmetlen asszimilációs törekvéseivel. De védelmi harcában nem használhat erőszakot, hiszen ez a többség legkegyetlenebb elnyomását vonná maga után. Tudatában van annak, hogy az erőszakot, a jogtalanságot nem lehet erőszakkal és jogtalansággal legyőzni, hanem helyette a szellem erejét, a jog és béke tiszteletét helyezi a többség asszimilációs törekvéseivel szemben. Ezért becsüli, szereti a kisebbségi lélek a jogot, a békét, ezért várja a jobb jövőt egyedül ezektől. Mivel saját bőrén érzi a kisebbségi sors szomorú következményeit, érdeklődéssel fordul minden olyan egyesülési terv, államreform felé, amely a kisebbségi sorsot egyszer és mindenkorra kiküszöbölné. A kisebbségi lélek szemlélődő, sóvárgó, a problémákban jobban elmélyedő lélekké válik, ezért érthető, hogy a kisebbségek a legtöbb reménnyel, érdeklődéssel és hittel szemlélik, sőt támogatják azokat a mozgalmakat, melyek a határok ledöntésére, az etatizmus eltüntetésére s Európa népének egyesülésére törekcsenek.

A kisebbségi lélek tehát sorsának jobbra fordulását az igazi béke győzelmétől várja. A kontemplatív lélek könnyen belátja azt, hogy a világháború a kisebbségi kérdésben semmiféle eredményt sem hozott. Most még több kisebbség van, mint a háború előtt, de a határok szeszélyes összevissza szabdalásával ma azok jutottak kisebbségi sorsba, akik azelőtt többség voltak és megfordítva. A kisebbségek tudják és érzik, hogy Közép-Európa etnikai tarkaságai között nem lehet olyan határokat vonni, melyek az egyes nemzeteket egyesítenék, és ezzel a kisebbségi kérdést kiküszöbölnék. Belátják, hogy csak az igazi megértés, az igazi béke hozhatja magával ennek

a fájdalmas kérdésnek tökéletes megoldását, amikor az államok elvesztik jelentőségüket, amikor a határok érezhetetlenné válnak, amikor a kisebbségek anyanyelvi oktatása és szellemi kultúrája nem lesz többé kegy, alamizsna és örök választási ígéret.

Ez a kifejezetten pacifista életszemlélet majdnem minden kisebbségi fró frásában fellelhető. Ma már a kisebbségi frók között nincsenek Déroulèdek, hasonlóképpen idegen számukra Barrès harcos nacionalizmusa is. A kisebbségi frók sokkal inkább hajlanak az általános emberi felé, mint a többségiek. Nemcsak Barrès nacionalizmusától állnak távol, hanem annak szélsőséges individualizmusától is. A kisebbségi frók között nincsenek gögös, zárkózott egyéniségek, akik számára közönyös lenne a tömeg élete, vágya és gondolatvilága. Számukra elmosódnak a társadalmi határok és megkülönböztetések. Az osztályozás csak a többség szükségessége és szenvedélye lehet. A kisebbségeknél az előfeltételek szinte maguktól omlanak le, az út az embertől az emberig, egy néptől a másikig egyre kurtább és egyszerűbb lesz: a kisebbségi lélek kollektív lélekké szélesül.

Ez a kisebbségi lélek csak most van kialakulóban, de pacifizmusa már tisztán kivehető és minden megnyilvánulásában fellelhető. Éppen ezért az új Európa békéjének megteremtésében sokat várhatunk a kisebbségi lélektől. Mostoha életkörülményei megtanítják a szellem becslésére, a béke szeretetére, a testvériség szükségességére és a szeretet építő erejére. Aki kisebbségi sorsban él, az a jobb, tökéletesebb világ megszületését a megértés, a szeretet győzelmétől várja, sőt minden erejével azon lesz, hogy ez a jobb, tökéletesebb világ, amely neki a szebb, szabadabb napokat hozza, mielőbb megszülessen.

A magyar népmesékben a legkisebb királyfi, akit idősebb testvérei csúfolnak és lebecsülnek, akinek sorsa oly keserű, mint egy kitagadotté – győzi le a hétfejű sárkányt és szabadítja ki a tündérszép királykisasszonyt. Talán ehhez hasonlóan a mostoha elbánásban részesülő kisebbségi lélek fogja megtalálni a felszabadító utat az igazi békéhez, a szeretet és testvériség győzelméhez.